

ВЪЗРОЖДЕНСКОТО ДЕЛО НА АТАНАС ГЕОРГИЕВ И КОНСТАНТИН ДЪНОВСКИ

Румен Чардаклиев

Резюме: Ако Паисиевата „История“ от 1762 г. поставя началото на българското „Възраждане“, като част от общия Европейски ренесансов културен и обществен процес в периода след XV в. - началото на този „Възрожденски процес“ за Варна преди освобождението ѝ от османската власт на 27 юли 1878 г. - е поставено на 12 март 1860 г., когато е отслужена църковна служба за пръв път на български език, десет години преди създаването на българската екзархия. Първото българско обществено килийно училище в град Варна се открива на 18 август 1860 г.. Негов първи килиен учител е Константин Арабаджиев. През 1862 г. на ул. „27 юли“ № 9 във Варна се открива първото българско училище „Св. Св. Кирил и Методи“ с главен учител Сава Доброплодни. На 24 май 1862 г. за първи път във Варна са почетени Св.Св. Кирил и Методий. Въпреки че имали самостоятелно училище, българите продължавали да се намират под ръководството на гръцката митрополия в града (под нейна зависимост се намирала българската църква по време на османското робство). През 1865 година те преустроили долния етаж на българското училище в църква, която нарекли „Св.Архангел Михаил“. Църквата е първата в града в която се служи на български език. Първите „будители“, допринесли да се осъществи това училищно и църковно „възрожденско дело“ във Варна и областа ѝ в периода 1847 – 1878 г. са Атанас Георгиев – кмет в село Николаевка и свещеник Константин Дъновски – учител и свещенослужител също в село Николаевка. Настоящият доклад разглежда накратко биографиите и училищното и църковното им будителско дело и борби за основаване на български училища и заменяне на гръцкия с български език в църковните литургии във Варна, преди Освобождението ѝ през юли 1878 г.

Ключови думи: Ден на будителите, Варна, първо българско училище и църква, Варненски будители.

Първи ноември е национален празник, почитащ делото на предците ни будители на националния дух, за извоюване на верска и духована независимост и църковна свобода до Освобождението през 1878 г. - книжовници, светци, мъченици, революционери и герои от славното ни минало. Ореолът на делата им осветява изминатия от тях път на възрожденската ни история. Това е плеядата от светли имена – отец Паисий, Софроний Врачански, Неофит Рилски, Иларион Макариополски, Раковски, Левски, Ботев, Петър Берон, В. Априлов, Иван Богоров, Константин Фотинов, Петко Славейков, Сава Доброплодни, Райно Попович, Добри Чинтулов, Неофит Бозвели и много други. Към тях трябва се прибавят имената и на Атанас Георгиев (1805-1865) и свещеник Константин А. Дъновски(1830-1918), оценявайки приносът им на варненски

будители за верска, училищна и църковна независимост. **Варненското просвещенско учебно дело.** Първи в просвещението за област Варна са провадийските села Черковна - 1841 г. и Девня - 1845 г. Настоятник на училището в с. Черковна е просветният и влиятелен селски чорбаджия Байо Куртев. Принос в издигането престижа на училището имат народните възрожденци Рачо Блъсков и варненския владика Йосиф. Девненското училище е основано чрез дарения и с много принос от църковното настоятелство. За учител е поканен Константин Кумановски. Интересното е, че там се преподават светски науки, славянски прочит, аритметика, църковно пеене и богослужебни книги. В самата Провадия училище има от 1848 г., в Балчик – 1845 г., Добрич – 1848-49 г. **Във Варненската околия,** първото българско училище е открито в с. Хадърча - днес Николаевка, през 1847 г., **но във Варна - българско**

училище все още няма. За сметка на това гърците имат - две училища още от 1845 г., „Прогимназия” от 1857 г. и девическо училище – 1863 г. или - 11 учители, 951 ученика (над 360 ученички). Това се равнява на 8,5% учащи се, при около 11 000 гърци, предимно православни във Варна. **Османското „просвещение”** се осъществява основно от религиозни училища - *руждие, медресета, махале мактеби*, едното от които за момичета с преподавателка. Общо 535 ученика при 12 000 османско население – 4,5% учащи се. **Арменците** имат свое училище от 1863 г. в двора на своята църква, а евреите имат свое училище от средата на века. **В навечерието на Освобождението във Варненско** - от около 8800 българи има 650 ученика, което прави 8% учащи се. За цялата област, тази цифра нараства на 11% от 30 200 българи, от тях в Провадийско – 11 500, Варненско – 8 800, Добричко – 5 800, Балчишко – 4000 и Мангалинско – 3 322 ученика. **Статистически** - едно училище се полага средно на 364 души. **В хронологически порядък** - първоначално, светското българско образование се позиционира в училища от Варненска и Провадийска околии, но не и в град Варна. На този статистически фон ярко изпъкват будителските възрожденски дела на Атанас Георгиев и Константин Дъновски, за създаването в с. Николаевка на първите за Варненска околия - училище и независима българска църква. **Атанас Георгиев** е роден през 1805 г. в с. Голица, тогава Несебърска околия, а днес Варненска област. Баща му Георги Фучеджиоглу е от патриотичен български род от Призренско. **Призрен** е разположен на североизточните склонове на Шар планина, в непосредствена близост до границата с Албания и е включен в днешна Република Косово. След разпада на Римската империя в края на V в. и трайното заселване на славяните във византийските земи на Балканите, разположени на юг от река Дунав в края на VI век, Призрен попада в границите на Първото българско царство, като след падането му в началото на 11 век, там е създадена и Призренската

българска епископия към Охридската българска епископия. През 1072 г. в Призрен е прогласено възстановяването на Българската държава. Въстаниците срещу византийската власт, предвождани от скопския български болярин Георги Войтех, провъзгласяват в Призрен за български цар под името Петър III - Константин Бодин, като пряк наследник на Самуил. В началото на 13 в., след възстановяване на Второто българско царство - Търновското, Призрен отново попада в пределите на българската държава. С превземането му от османците през 1455 г., градът се превръща в един от бастионите на Османската империя в сърцето на Балканите. Призрен и околността му са известни като сръбски воеводски центрове срещу Османската окупация, чиито подвизи са обезсмъртени чрез героичния епос за този край. Всичко това е дало своето отражение и върху темперамента, характера и битата на българското население в тия места, особено на патриотично изявените между тях видни българи, като Георги Фучеджиоглу. През втората половина на XVIII век цялата фамилия, заедно с група съселяни напускат родния си край и се заселват в с. Голица, Несебърско, намиращо се в най-източната част на полуострова, в пазвите на Стара планина, близо до Черно море. Времето на изселването им от Призренско съвпада с началото на националното ни Възраждане (1762 г.). Данни за Призрен и Призренско могат да се намерят на с. 267-272 в труда на д-р Никола Михов – “България и българите”, II част – изд. София, 1929 г.

През 1762 г. Паисий, завършва своята “История славеноболгарская” и я разнася из Българско. Скътана грижливо под расото му, той тръгва на път с нея по „*неведомите пътеки на поробена България*”, за да хлопа на „*чутките души*” и да им сочи „*нетленния светилник*”, който е понесъл със себе си. Така, тръгнал от Халкидика, Паисий се насочва на североизток и стига до най-източния край на полуострова, където през 1765 г. в Котел се среща със Софроний Врачански. **Тук** се открехва нова страница от българското битие и се започва

ззоряването. Към този отправен пункт се насочва фамилно и Георги Фучеджиоглу, чието изселването не е изолиран факт. То е в духа на стремежа на българите през втората половина на XVIII век, когато мнозина се ориентират за потегляне на изток, като напускат западната част на Балканския полуостров, където сърби, албанци, власи и гърци формират свои притегателни революционни центрове. Това е времето, когато се извършва *поляризация на националистичните тежнениа в този край*. Трябва да се вземе под внимание и обстоятелството, че северозападната част от земите на Балканския полуостров е била подвластна на Хабсбургите и тяхната освободителна борба се е водила на друга основа, отличаваща се значително от борбите на християните от централната и източната част на полуострова. Гърците и албанците, както и власите от неславянски произход, винаги са странели от тамошните българи, а здравият български елемент е държал за коренната си етнична връзка със своите братя българи от източната половина на полуострова, и са се стремели към приобщаването си с тях. По тази причина мнозина будни българи напускат западните покрайнини, за да емигрират на изток. Към тези преселници е и „челядта” на Георги Фучеджиоглу. Организационният талант на дядо Георги Фучеджиоглу бил забелязан от съселяните му в с. Голица и той в скоро време бил посочен за кмет на селото. Ценейки просветата, дядо Георги имал силно желание да даде солидно образование на сина си Атанас. В селото обаче нямало училище, та го отпратил за наука в близкото по-голямо селище – Еркеч. Енорийският свещеник на това село отец Михаил обучавал в къщата си няколко селски момчета, учейки ги на „*българско четмо и писмо*”. Дядо Георги завел при него сина си Атанас, като му го поверил изцяло да го възпитава и обучава. Малкият Атанас две зими поред ревностно се учил при отца Михаила. В скоро време жадният за просвета младеж се оgramотил, а също така заучил и някои черковни тропари (*песнопения*). Това не задоволило обаче

дядо Георги. Той пожелал син му Атанас да изучи и „*елинското писмо*”, затова отишъл с него в Месемврия (Несебър) и го записал в гръцкото училище, като го настанил да живее в един негов приятел. Тук две години младият Атанас изучава гръцки език, след което баща му пожелал „син му” да овладее и турски език, за която цел намерил за учител един ходжа. В скоро време Атанас усвоил говоримо и писмено и третия език. Настанали размирни години и Атанас трябвало да се прибере при родителите си. През 1820- 1821 г., по време на гръцката завера, турското правителство не оставяло на мира българските първенци по села и градове, както и тези от селата Голица и Еркеч. Заподозрени като замесени в заверата, били подведени под отговорност отец Михаил, дядо Георги и много други селски първенци от Голица. Вързани, те били закарани в Месемврия при пашата. След затвор и изтезания те били изправени пред съд и осъдени на смърт. Присъдите се изпълнявали веднага – с камък на врата осъдените намирали гибелта си в морето. Осъдените били отведени на пристанищния пристан. Първа била изпълнена присъдата срещу отца Михаила и някои други свещеници, които били изпратени в бездните на морето. Към втората група подсъдими бил причислен и дядо Георги. Според процедурата по изпълнението на смъртните присъди, Пашата присъствал лично на лобното място. В момента на изпълнението на присъдата, когато трябвало осъдените от втората група да бъдат качени на лодката и откарани навътре в морето, изневиделица връхлетяла страшна буря, която така изплашила Пашата, че в изстъпление на ужас извикал: „*Баашладъм халал християларън джянларън*” (подарявам душите на останалите християни). Така по чудо дядо Георги бива спасен от смърт, което той отдал на Божието покровителство. След потушаването на гръцката завера настъпило затишие. През 1828-1829 г. започва Руско-турската война. Руските войски преминават Дунава и пред неприятелската угроза при отстъплението си, османците подлагали на

разорение българските села и прогонвали населението им. Безпризорните българи плъзвали из планините, за да се спасят. Същото направили и жителите на с. Голица. До свършване на войната те се скитали „където им очи видят”. Синът на дядо Георги – Атанас, който владеел говоримо и писмено няколко езика, бил привлечен от преминаващите руски войски като преводач и с тях отива до Одрин. След края на войната и подписването на Одринския мир (1829 г.) една част от бежанците на Голица се завърнали обратно по старите си места, а други емигрирали в Русия. Дядо Георги и семейството му с други още семейства решили да напуснат Голица, като се запътват за Бесарабия при свои роднини, заселени там преди 1812 г. Преселниците тръгнали на път. Когато достигнали до с. Кайнарджа, близо до Варна, на някои от тях, включително и на семейството на дядо Георги, местността им харесва и решават да се установят в този край. Пооглеждайки околностите, дядо Георги и още някои от преселниците се спрели на един чуден кът земя.. Докато се канели да поставят основите на бъдещите си къщи, към тях дошъл един турчин, който им посочил кои места са свободни и кои са били вече раздадени на турски преселници, които в скоро време щели да дойдат. Преселниците видели в лицето на посрещналия ги турчин „Божия намеса”, чрез която им се сочат определените за тях места. Във връзка с разселването на българите по това време професор д-р Л. Милетич в книгата си “Старото българско население в Североизточна България” пише: “Между преселниците във Варненско най-видно място заемат колонииите на Еркеч и Гулица”, като добавя, че “Еркечени и гуличани се настанили в с. Хадърджа”, които тогава наброявали към 140 семейства. Селото носи името на „Хадърчалията” от четата на капитан Петко войвода. Когато османлиите вилнели по тези краища и поискали да ограбят и опустошат и селото, той платил откуп и османските войски го заобиколили. Село Хадърча предлагало добри условия за стопанска работа. Наблизо

имало не само плодородни орни площи, но и обширни гори. Скоро тук дядо Георги спечелва доверието на своите съселяни и бива избран за „мухтар” – кмет на селото. Недълго след заселването си в с. Хадърча, дядо Георги почива и семейството се възглавява от сина му Атанас. Подчертаната му общителност и отзивчивост към страдащите, природната му интелигентност и солидно образование го изтъкват като безспорен заместник на баща му не само в семейството, но и в селото. Той бива избран за кмет и скоро придобива почетното звание „Чорбаджи”. Това прозвище „Чорбаджи”, в съзнанието ни днес извиква негативни асоциации, тъй като много от чорбаджиите-българи от този „*предосвобожденски период*”, с делата си са помрачавали това почетно звание. Този „Чорбаджия”, по своето предназначение, **бил длъжен** - да посрещне, нахрани и даде подслон на минаващите през селото пътници, които поради липса на хан и гостилница е нямало къде да отседнат и се нахранят. Турската администрация посочвала за Чорбаджия на селото - най- заможния и популярен стопанин, който се задължавал да задели в своя дом една одая (стая), където могат да отдъхнат и ноцуват преминаващите през селото лица. Пътниците получавали паница „бобена чорбица”, която денонощно вряла на оджака (огнище с комин). По тази причина всички преминаващи пътници търсели „Чорбаджията”. Това гостоприемство, оказвано от хазаина, се смятало като почетно задължение и било бесплатно. **Последващото „Деформиране на чорбаджийството”** в съзнанието на българина се е получило поради факта, че една част от тези чорбаджии, приемайки като свои гости преминаващите през селото турски управници, бирници, заптиета (полицаи) и др., „се сприятеливали с тях”. В желанието си да получат материални и други изгоди, тези чорбаджии често са се превръщали в послушни оръдия на тези „османски управници” и ставали „предатели на родните си братя-българи”. **За разлика от тях**, както дядо Георги, така и синът му Атанас са били изпълнени с

патриотичното съзнание за граждански дълг към съотечествениците си. Те не само че не са се възползвали от създаденото им обществено положение като чорбаджии на селото, но за да помогнат на всеки нуждаещ се българин, на драго сърце са жертвали лични удобства и средства. За кратко време всички от селото започнали да търсят за съвет и помощ „Атанас Чорбаджи”. Така той се оформя като смел защитник на онеправданите и безпристрастен съдник при публични спорове. Чрез застъпничеството си и отстояване интересите на по-слабите, той става известен във Варна и Варненско, печелейки симпатиите както на българите, така и на турци и гърци. Към всичко това трябва да се прибави, че той е поддържал тясна връзка с всички будни родолюбиви българи във Варна и цялата околия, като бива изтъкван на централно място във всяка възрожденска инициатива. Средищното географско положение на с. Хадърджа във Варненска околия и всеотдайната дейност на Кмета, стават причина, селото да изпревари в културно отношение градовете Варна, Балчик, Каварна и др. и да се наложи като „естествен авангард” при провеждане на почти всички патриотични инициативи на българското население от този край. „Особената възрожденска роля, която започва да играе това село”, пише проф. д-р Петър Ников - *„се дължи преди всичко, за да не кажем изцяло, на дейността на Атанас Чорбаджи. Той е едно рядко съчетание на талантлив административен ръководител и съдник.”* Израснал и възпитан в едно патриотично семейство, което е било винаги в челните редици на всяка народностна проява, Кметът Атанас е всеотдаен покровител на слабите и техен застъпник. Благодарение на солидните за времето си познания по славянобългарска, гръцка и турска писменост той блести с ума си и е ценен съветник на всички. Цялата му обществена дейност е под знака на голямата му любов към “братушките”, с които той се запознава и общува през време на Руско-турската война (1828-1829 г.) в качеството на преводач. Оттогава той винаги държи и разчита на помощта на руския народ за

освобождаването от двойното робство – *народностно и църковно*. Кметът е пръв във всяка подхваната от него инициатива. Той не чака да му се правят внушения отвън, за да стане техен проводник, а по собствено убеждение и разчитайки на личните си възможности, става техен спонтанен осъществител. Неговите обществени изяви водят началото си още от третото десетилетие на XIX в. - **тогава**, когато вдъхновителят на освободителното движение Раковски е още *невръстно дете, а Левски, Бенковски, Ботев, Каблешков и други - не са били родени.* **ВЪЗРАЖДАНЕТО ВЪВ ВАРНЕНСКА ОКОЛИЯ.** Населението на Варненска околия през 19 в. е предимно мюсюлманско и се състои от турци, татари и др. Турската колонизация и руско-турската война в по-късните столетия довеждат до почти пълното изчезване на старо-българското население. Част от него се влива в големия изселнически поток след 1828-29 г. към Северна Добруджа и Бесарабия. Така в следващите години тук се установяват преселници, главно от източно балканските села Голица и Еркеч - Несебърско. Част от този поток е родът на Атанас Георгиев. Това ново население е етническата основа на българското национално Възраждане във Варненския край. **Константин Дъновски – пръв учител, просветител и свещеник в с. Хадърча.** Към средата на 19 век, когато в този край проблясват първите зари на национална пробуда, с. Хадърча заема ръководна роля на подбудител и организатор на българщината във Варненско, начело с Кмета си - будният и голям родолюбец Атанас Георгиев. Благодарение на своите знания и интелигентност, на своите връзки с турските и гръцките първенци във Варна и на покровителството, което оказвал на своите съселяни, Кметът сам и на свои разноски отворил през 1847 г. в килера на къщата си - първото българско училище в селото. За пръв български учител поканил младия Константин поп Дъновски от родопското село Читак. Младият учител, бил условен за 500 гроша и храна и започва

работа с 10-15 ученика, които през следващата година се увеличават двойно. **Константин Андонов Дъновски** е роден на 20. 08. 1830 г. в с. Читак, днес кв. Устово в Смолян. Първоначалното си образование той получава в килийното училище в Устово – едно от първите килийни училища. По това време особено влияние върху развитието и интересите на невръстния юноша оказва един светогорски монах – *таксидиот*, възпитан в духа на строгите църковни канони на монасите от Света гора. След първоначалното си образование в родното си село, Константин се отправя за Пловдив, където учи в гръцкото училище, но остава недоволен. Премества се в Татар-Пазарджик, за да продължи учението си при известния по това време български просветител даскал Никифор х. Константинов Мудрон от гр. Елена, който преподавал „*висши*“ знания на питомците си. Една подобна ерудиция по онова време се равнявала на днешното университетско образование. Там младият Константин овладял писмено и говоримо гръцки език. Изучил също и черковното пеене, за което спомогнали голямата му музикалност и красивият глас. Едва петнадесетгодишен, Дъновски става през 1845 г. учител в с. Горно Райково, в непосредствена близост до родното му село. На следващата година той се премества отново като учител в Устово. **Вуйчото на Константин - бакърджията Юргаки Забилев**, напуска селото и през 1844 г. се установява в гр. Варна, където отваря медникарска работилница. През 1847 г. за кратко време навещава близките си в Устово. **На връщане той отвежда със себе си и сестриния си син Константин**, за да го **отдалечи от неприятностите на училищните му дейности, свързани с преподаване на църковнославянски език, а не само на гръцки**. Юргаки е с намерение да го направи свой помощник и приемник в медникарския занаят. **Константин**, обучен на църковнославянско пеене, привлича вниманието на тогавашния варненски владика Порфирий върху себе си със своя звучен глас, когато като

доброволен певец от клира приглася на свещенослужението в църквата „Св. Богородица“ във Варна. Това става причина да бъде поканен на служба в църквата. Именно тази негова висока образованост и интелигентност на младия Константин, биват забелязани от Атанас Георгиев. Спечелил го за своята кауза, която младежът приел - да бъде учител на българско училище в село Хадърча. Така през 1847 г. той станал първия български учител във Варненска околия, в изцяло българско училище. По-късно заздравили отношенията и връзките си като се сродили - Константин се оженил за дъщеря му Добра Атанасова Георгиева. С пълната си всеотдайност и плам, младият учител спечелил бързо уважението на своите нови съселяни и не след дълго те се съгласили да построят здание за църква и училище в селото. Така то бързо се превърнало в център на българското самосъзнание и достойнство в цялата област и родителите правили много, за да доведат децата си за обучение. След училището, Кметът Атанас убедил своите съселяни да открият и българска църква. През следващата година е построена специална сграда с две стаи. Едната е за училище, а другата за църква, но гръцките интриги спират строителството. Тогава Кметът отива във Варна и с турски големци издейства разрешение за продължаване на строежа. На 26.10.1851 г. в присъствието на много селяни от съседните села, сградата е осветена от Варненския митрополит Порфирий и пръв български свещеник става Константин Дъновски. Започват и училищните занятия, преустановени през 1853 г., след началото на Кримска война. През 1856 г. войната свършва и К. Дъновски отново събира децата. На следващата година той е ръкоположен за свещеник. На негово място е назначен Петър Атанасов. През същата година е извикан и втори свещеник – Иван Громов. Благодарение на тая родолюбива дейност на Атанас Георгиев и поради слабостта и неорганизираността още на варненските българи, на село Хадърча се паднало да заеме на първо време едно особено

средишно положение във възродителните усилия на българите във Варненска околия. По такъв начин, създаденото в Хадърча българско просветно национално огнище не останало без влияние върху развитието изобщо на народните работи в областта. Константин Дъновски, се преместил във Варна, където внесъл високия български дух на своя тъст и както сам той казвал, понякога по време на служба в гръцката църква, произнасял евангелието или някои „ектении“ на славянски. Когато с акта на 3.04.1860 г. цариградските българи, начело с Иларион Макариополски, провъзгласили основаване на отделна самостоятелна българска църква, както в другите краища на България, така и във Варненската околия българите се раздвижили и подкрепили тази инициатива. Забележително е, че не във Варна, дето българите се чувствали още слаби и неорганизирани, а в Хадърча било свикано за целта на 21.05.1860 г. по споразумение между дяда Атанаса и варненските български първенци, едно събрание от представители на българите във Варненско, а именно от селата: *Девня, В. Козлуджа, Хасърджик, Караач, Юшенлий, Кумлуджа, Суджаскьой, Гевреклер, Гюндоглу, Чатмата и Коуджук*, на което било решено- *от тук нататък се отказват от цариградската гръцка патриаршия и нейните владци и признават за свое църковно началство новата българска църква в Цариград, начело с Иларион Макариополски. Това решение, подписано от всички представители – първенци, придружено от „особено писмо“ на варненските българи, било изпратено в Цариград на Иларион Макариополски с покана – „да посети и обиколи Варненско“.* Така, с. **Хадърча** заело вече обособено „централно положение“ във **Варненска околия**. На следващата 1861 г. пак в **Хадърча**, на ново събрание на селата във Варненско, тоя забележителен българин, **Атанас Георгиев**, бил избран за „представител на Варненско по народните работи в Цариград.“ Той заминал веднага и останал там като такъв представител на свои разноски до своята

смърт. В 1861 г. Атанас Георгиев „носи *просбата на Варненско до Високата порта*, с която иска: 1. Да бъде призната и утвърдена църковната независима йерархия. 2. Да позволи, щото българското духовно началство заедно с българските представители да уреди църковните дела на българските епархии.“ Тая „просба“ е подписана и подпечатана от първенците на селата *Капаклий, Хадърча, Гюндоглу, Гевлеклер, Чатмата и Козлуджа*. В Цариград престоил 4 години и издействал назначаването на двама свои съселаяни за свещеници в околните села. Забележителни са думите му, които той казал в Цариград при уреждане на църковните работи: *“Няма да си отида оттук, докато не видя български владци да се упътват за българско.”* След 4 години дълги борби за църковната свобода на нашия народ, тоя бележит българин починал през 1865 г. в Цариград и е бил погребан в гробницата „*Егри-капу*“. Близките му поискали - да пренесат тленните му останки в селото, но била донесена само надгробната плоча, която си бил приготвил приживе. Надгробната плоча се намира в църковния двор върху гроба на неговия внук Атанас Златев, който бил убит от турците в Ботевската гора. **През 1877 г. село Хадърча се преименува на Николаевка.** Прекръстено е на името на княз Николай Николаевич, главнокомандващ руските войски, трети син на Николай I и по-малък брат на цар Александър II. Преименуването станало в чест на руските войски, които били на „*бивак*“ близо до селото. **Селяните изпратили писмо до Княза, който отговорил положително на желанието им и подарил на селото 3000 гроша.**

През 40-те и 50-те години на XIX в. град Варна представлявал разнородна смесица от различни култури и националности, смес от турски, гръцки, арменски, гагаузки и български елемент. Българското население било най-малобройното и представляващо най-ниската прослойка - *ратаи и слуги*. Обществото било силно повлияно от „*елинистичната култура*“ и търсецията ум

на един млад българин, при това завършил и гръцко училище, можел лесно да бъде спечелен от нея за дълъг период от време. Един допълнителен факт засилил тази възможност – младият Дъновски спечелил благоволенieto на новия гръцки митрополит в града - Порфирий. Все по-често Константин се появявал в митрополитския храм и успешно четял и пеел на клира. Не след дълго бил преместен за свещеник в храма "Успение Богородично" в град Варна. В тази нова обстановка дал най-доброто от себе си и доизградил образа си на истински свещеник - *възрожденец*. По това време българите в градовете на империята заемаха все по-активни позиции в управлението на местно ниво. **Те изживявали своето национално Възраждане** - *период на кипене, вдъхновение и търсене на своята идентичност*. Младият отец Дъновски намерил града доста по-различен от това, което видял преди 10 години. *„Елинистичното влияние“*, както и преди било много силно, но не така мощно и завладяващо, както в преди. Все повече българи се заселвали в града и се включвали във всички сфери на обществения живот. Българската реч се чувала все по-често не само в крайните махали, но и в централната част на града. **Търговският обмен и културните потребности на населението нарастнали и тази нова и разнолика българска община имала нужда от лидер**. Това ново предизвикателство, изисквало още по-голяма настойчивост и вътрешна концентрация. В тази среда младият свещеник трябвало да прояви не само качества на пастир и организатор, но и на ловък дипломат. Той трябвало успешно да балансира в отношенията между **сънародниците си** - *талантливи, амбициозни и упорити, но винаги противоречиви и самообвиняващи се и гърците* - приели дълбоко идеята за своята *изключителност и превъзходство над всички в държавата*, и **руснаците** - водени от стратегията на своите имперски интереси *за бъдещето на православните народи в*

Турция. Едновременно с това бил длъжен, в рамките на своето послушание като млад духовник, да бъде в чисти и прозрачни отношения с владиката Порфирий, който бил прекрасен епископ и ръководител, **но по убеждение и дух - истински грък**. Очевидно неговата личност е била достатъчно многопластова и богата, за да бъде баща на всички вярващи в поверената му епархия. Отец Константин, като използвал това, в последващите си действия за утвърждането на тезата за българската идиентичност, бил както настойчив и храбър, така предпазлив и дискретен. Пример е една от първите му стъпки - постепенно започнал **да произнася** някои от *„ектениите“* на Светата Литургия и **дори прочитал** Евангелските текстове **на славянски език**. Това породило изключително национално въодушевление сред българите - все побудни и активни. От друга страна имало и ответна реакция на гърците. В своята ревност и възискателност те поискали от Порфирий - както преустановяването на тази практика, така и персонално наказание за храбривия духовник. Отец Константин бил преместен от мястото, където служил, в митрополитската църква в града, под неговото пряко наблюдение. Когато видял, че този път е затворен, отец Константин **променил посоката на дейността си** - спечелил благоволенieto на вицеконсула на Русия в града Александър Рачински. Неговото топло отношение към българите и лично обаяние, му създали висок авторитет в града и областта. След няколко срещи се взело решение - **да бъде създаден български кръжок**, в който участвал и консулт Рачински. След дълги настоявания и молби до Владиката, новите *„ратници на националната кауза“* успели да спечелят благоволенieto на епископ Порфирий. **Той позволил** в съботен ден да бъде отслужвана **Света Литургия на славянски език** в храма "Свети Георги" в града, а малко след това бил преотстъпен и манастирът „Св. Димитрий“ /при двореца Евксиноград/ - **за славянска служба на празници**. Отец Константин получил послушание да служи там. **Успехите на българите във**

Варненско идвали един след друг, плод на няколко фактора, **но най-важният от тях** - всеотдайната дейност на младия духовник, който се превърнал *"във всичко за всички"*. В негово лице те виждали своя баща, застъпник и истински водач. Събитията от Великден през 1860 г. - обявяването на независима българска църква и отделянето от Патриаршията, дали нов тласък на всички стремежи на варненските българи към самостоятелност. Под влияние на редица външни и вътрешни фактори, **по инициатива на Атанас Георгиев - варненските българи се обособили и сплотили на 11 май 1860 г. в българска училищна община** - *„с цел да уредят и открият във Варна българско училище.“* **Текстът** върху печата говори красноречиво за целите и задачите на общината: *"Печат на българското училище, администрация, дръзновение - хармония - успех - 1860"*. Начело застанали българските варненски търговци и комисионери Рали х. Мавридов, х. Стамат Сидерев, Господин х. Иванов, Братя Никола и Сава Георгиевич, Христо Т. Груев, Христо Попович, Яни Н. Прагматаров и Константин Михайлов (Тюлев). На 19 Август 1860 г. се открило с водосвет първото българско училище във Варна в специално наета за целта къща. В началото на третата учебна година дългът на варненското училище, което било вече добре уредено и под ръководството на известния учител Сава Н. Доброплодни - **брояло вече 150 ученика**, достигнал значителната сума 70 000 гроша. За посрещане на увеличаващите се разходи, през 1863 г. варненци се обърнали *„за пожертвования“* между сънародниците си във Варненско, Шуменско и други общини, в Румъния и в Русия. **Варненската община** изпратила своя учител Доброплодни в Цариград с един апел към тамошните българи - *за пожертвования в полза на българското училище във Варна*. По този повод е било *„отправено“* едно писмо и до видния български първенец в Цариград х. Д. Минчоолу. Това писмо се съхранява в Етнографическия музей в София под Sign. 34/№1545 и е най-старото известно запазено

писмо на Варненската Българска Община. За българското училище във Варна трябвало да се намери и ангажира подходящ учител. За тази цел Братя Георгиевич писали на Петко Р. Славейков да им препоръча някого за учител. По препоръка на Славейков варненци условили за учител един негов ученик - Костадин Годоров Арабаджиев, който пристигнал във Варна и се наел с уреждане на училището. Всички интриги и противодействия от страна на гръко-гагаузите във Варна против откриването на българското училище, били напразни и се осуетили от *високия дух, единодушното и сплотеността на варненските българи*. Не успели и усилията им - да попречат чрез властта за *постройката на ново двуетажно здание за българско училище*. **Новото българско училищно здание било построено на специално закупено за целта място и осветено на 24 Юли 1862 г.** (същото здание, в което се помещава днес църквата св. Архангел Михаил) от самия гръцки варненски митрополит Порфирий, *„при голяма тържественост и в присъствието на местните власти, начело с мютесарафина Ашир бей, на чуждестранните консули, на чуждите и местни български, гръцки и др. търговци, на първенците градски и пр.“* По време на тържеството новият главен учител И. С. Доброплодни произнесъл на турски блестяща реч, която била напечатана във в. "България" - Цариград 1862 г. IV, бр. 19, 20 Август стр. 148, а оттам препечатана в *"Известия на Варненското Археологическо Дружество VI. 1914 стр. 48* Пак тогава, *„навярно от Доброплодни било произнесено слово към българите, на български език.“* Чернова от него се пази в Софийския Етнографически Музей, под Sign. 42/№1664. **С откриването и закрепването на първото българско училище във Варна, варненските българи за пръв път след столетия добили един външен израз на своята национална обособеност. Така българската нация възкръсвала за нов живот.** Но успехът на варненските българи не е бил още пълен. Училището издавало,

наистина, **националния облик**, но само сред българи и отчасти спрямо гърци. **По отношение на турската власт**, която признавала народностите в лицето на тяхната църква и църковни водители-училището не е имало такова значение. Варненските българи се подчинявали църковно на патриаршията и техен формален представител пред властта е бил все още варненският гръцки Владика. Докато варненските българи „се черкували общо с погръчените варненски гагаузи в гръцките черкви, служили си с гръцките свещеници при венчавка, кръщение, смърт и други църковни нужди, изобищо се задоволявали с гръцкото духовенство и му се подчинявали”, раздялата им от патриаршията и гърците и **обособяването им в отделна от гърците нация, не можало да има пълно значение и сила за турската власт**, въпреки основаването на отделна училищна община. **Трябвало отделна българска църква, за да бъде раздялата пълна, за да изпъкне „българският елемент във Варна”, като напълно обособена народност.** Ето защо, след сдобиване със свое училище, вниманието и усилията на варненските българи се насочили именно към тази цел. **На 21 май 1861 г. в село Хадърча било взето решение, за отделянето им от Патриаршията и обособяване на самостоятелна община, присъединена към Българската църква.** Заедно с това била сформирана и първата българска училищна община и построена постройка към нея, която през 1862 г. била **тържествено осветена.** След смъртта на владиката Порфирий през 1864 г., отец Константин се отделил изцяло от връзките си с гръцката митрополия в град Варна и храбро издигнал знамето на отделна българска църква. С още по-голям плам, *въдъновение и пастирска загриженост*, той „се хвърлил в предните редици на борбата”. Активно и без всякаква предпазливост представял българските искания пред представителите на турската власт в града. Благодарение на своя авторитет и добрата си репутация спечелил тяхното

разположение. **На 9 февруари 1865 г.,** варненските българи се събрали на събор в училището и решили единодушно - **да превърнат долния етаж на училището в храм.** Веднага било съставено писмо, подписано от всички българи и поп Константин бил изпратен в село Хадърча да донесе от тамошната църква -- „*антиминс, одежди и други потреби*” за новата църква. **Художниците** Никола Василев и Александър поп Георгиев изрисували иконите на иконостаса, с добре запазени икони - на Христос, Св. Богородица, Св. Арх. Михаил, Св. Петър, Йоан Кръстител, Св. Николай и Св. Спиридон. Особен интерес предизвиквала иконата на Александър поп Георгиев - *“Св. Седмочисленици” от 1866 г.* На нея са изобразени Св. Св. Кирил и Методий и техните последователи и ученици - *Климент Охридски, Наум, Сава, Горазд и Ангеларий* – канонизирани от българската православна църква. Така, на 14 февруари 1865 г. в храма “Св. Арх. Михаил” се извършва „*водосвет*”, а на 17 февруари била отслужена и първата „*Св. Божествена Литургия*” на славянски език, лично от отец Константин Дъновски – **първият български свещеник във града.** Така, **всички българи били вече обособени в отделна община с църква и училище и имали своя явен и оформен лидер - отец Константин Дъновски.** В същата сграда през 1870 година, благодарение на инициативата на Янко Славчев, Константин Тюлев и Димитър Станчев, е приютено и открито първото градско читалище *“Възрождение”*, а също и седалището на българската Общината, с което сградата се превръща в *Център на българския духовно-културен и обществено политически живот* до Освобождението на града. **В този етап от живота на отец Дъновски, изпъкнали неговите безспорни организаторски качества.** Лично той изготвил план за пропогандирането на идеите си сред сънародниците си в града и околността, като изпращал хора по селата и махалите, за да говорят за новата църква на българите и да ги канят да записват децата

си в училището към нея. Неговите усилия били толкова енергични и последователни, че за кратко време не само българи, **но и гагаузи започнали да посещават това българско средище.** Пламенният възрожденец обикалял храмовете в околността *като истински пастир и патриот.* По всякакъв начин „събуждал” християнската съвест на сънародниците си и „подклаждал” националното им чувство. **Освещавал храмове, кръщавал деца, венчавал и погребвал на славянски език,** като навсякъде *проповядвал, увещавал и назидавал.* Тези му усилия предизвикали омразата на гърците в града и лично новият владика Йоаким изискал неговото отстраняване от града в някой от светогорските манастири. За мощната и широкомащабна дейност на отец Дъновски свидетелства и подробното изложение на този архиепiscop, в което той изрично подчертава, че - *от общо 90 села, които са му поверени, са останали само 10, а другите са преминали под управлението на Българската църква.* Размяната на удари между българи и гърци продължила *под пълно напрежение на силите, но вече нашите предци били много по-добре подготвени и организирани.* Стъпка по стъпка те печелили благоволенieto на турските сановници и отбелязвали успех след успех. Отец Константин лично организирал и провел - **среща-събор на всички български свещеници и заможни народни дейци в епархията на 15 август 1866 г. в град Варна,** на който бил приет *"Привременен законник", уреждащ църковната община.* Той единодушно бил избран за *"църковен глава".* Подробно били уредени въпросите за - взаимоотношенията между духовниците и населението, събирането на такси и налагане на наказания. **Били установени** отлични взаимоотношения с Мидхат паша в гр. Русчук, *който всячески съдействал на делото на българите в града.* Множеството успехи, както и все по-усилената съпротива на гърците, изложили младия Възрожденец на атаки от страна на неговите врагове. От друга страна, общината имала финансови

проблеми и очевидна нужда от подкрепата на църковните дейци в Цариград, затова и варненци предложили на епископ Иларион Маракиополски да изпрати духовник с по-висок ранг. Когато на негово място бил изпратен *архимандрит* Панарет, отец Константин сам и доброволно се отказал от председателството и през септември 1868 г. се оттеглил в село Хадърча. **Минавайки на задна линия,** той продължил с енергичните си действия и изпълнявал различни задачи из околността, като често пътувал и уреждал всякакви спорни и рискови въпроси. Влиянието на този **духовен мъж** било толкова силно, че варненските българи единодушно го избрали за пратеник на народния събор в Цариград през 1870 г. с цел - *учредяване на Българската екзархия.* Веднага след радостта от победата за българите дошло горчиво разочарование, след като разбрали, **че градът и околните села са извън очертаните териториални граници.** Те започнали енергични действия - подписки, петиции, писма до Цариград за промяна на статуквото и така предизвикали действия на върха - **Варненската и Преславската епархия били обединени и бил изпратен нов митрополит - епископ Симеон.** Той пристигнал в града и **на 4 декември 1872 г.** - *„отслужил първата тържествена литургия в храма "Св. Арх. Михаил" в съслужение със свещеник Константин Дъновски."* Той от самото начало бил верен и сигурен помощник на **новия Владика** в прокарането на неговите *идеи и възжелания* в епархията. Когато избухнала Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.), отец Константин се включил активно на страната на руснаците. Още от 1876 г. той бил започнал да служи към руския параклис при консулството. Тесните му връзки с тях, както и изключителната му активност по време на цялата кампания, му *навлекли* тежки неприятности от страна на турската власт и гърците. В началото на войната бил хвърлен в затвора, като *„опасен за властта човек"* с обвинението - *служител към руския параклис при консулството и пролежал в много тежки условия седем месеца.* На 27

юли 1878 г., в двора на храма и училището, българското население на Варна посреща „с хляб и сол” - руските освободителни войски. Отец Константин бил освободен от затвора. След Освобожданието, той се установил трайно в храма "Св. Архангел Михаил". Отдал се в пълнота на най-важното за един духовник - *пастирското служение*. Неуморно - „наставлявал, изповядвал, проповядвал „Словото Божие” сред своите пасоми.” Богатата му душевност, ерудиция и горчив жизнен опит, му давали възможност да преценява „склонностите на всяка душа и да я насочва по пътя към спасението”. Плодовете на духа си той предал на новото поколение в една нова среда - **освободеното си отечество**. През 1898 г. бил пенсиониран поради старост, но останал да живее скромно, в „малка таванска стаичка при храма”. Православните християни от града продължавали да го посещават и да черпят от него наставления и „отечески съвети за живота”. Последната обществена изява на отец Константин била - **възложената му** от българското правителство *благотворителна акция*, която той оказал на населението в Македония по време на Балканската война (1912-1913). Макар и на преклонна възраст, **той приел почетната длъжност и раздал парични помощи на бедстващото българско население в новоосвободените земи по време на Балканската война**. Отец Константин Дъновски починал през ноември 1918 г. и бил погребан в непосредствена близост до олтарната стена на храма "Св. Архангел Михаил".

През 1915 г., при честване на петдесетгодишнината на първата българска църква във Варна църковното настоятелство издава малък исторически очерк, който завършва с думи, запазили своето историческо значение и днес. Там четем: "Хвала и чест на първите виновници за откриване на българската църква в гр. Варна! Хвала и чест на

тружениците на духовно-националното пробуждане на българщината тук!" По същият случай - 50-годишния юбилей на първата българска църква в град Варна, **Св. Синод** го отличил с *официята "иконом"*, **правителството** - с "*Орден за гражданска заслуга*" с *Офицерски кръст*, а **Общинският съвет на гр. Варна** излиза с **решение - да кръсти улица приживе на негово име в близост до Храма**. Така и „**по Божия воля**” - **духовната и светската власт** оказали **признание – за цялостната дейност на човека-участник във всички фази на процеса на Българското Възраждане във Варненския край**. Църквата "Св. Архангел Михаил" е осветена на 21 ноември 1938 г. от Варненския и Преславски митрополит Йосиф, в „*съслужение*” с гостувания му във Варна - Пловдивски митрополит Кирил, **по-късно и патриарх Български**. От 1959 сградата е превърната в „Музей на Възраждането”, а от 2002 г. - е върната към Варненската и Преславска епархия като действаща Църква и като „*Епархийски Духовно-просветен център*”, с обособена книжарница за православна литература.

Литература:

Уикипедия - Варна, „История” **1. Константин Дъновски**; **2. с. Николаевка** – Недялка Стефанова, 1977 г.; **Интернет:** **3. ПРАВОСЛАВНА МИСЪЛ** » История » Отец Константин ДЪНОВСКИ – пример за служение на Бога и народа си (1830-1918) 2010-03-23, автор: **Дякон Ясен Ш.**, рубрика: История; **4. МУЗЕЙНА БИБЛИОТЕКА** – www.varna-bg.com, „Из близкото минало на Варна” **Д-р П. Ников**; (По случай 20-годишнината на варненското археологическо дружество). **5. Музей на възраждането-Варна:** „Първото училище във Варна”, „Варненско учебно дело”-беседа, „Църквата Св. Арх. Михаил” Варна.

За контакти:

Румен Чардаклиев – музикант,
e-mail: rchari@abv.bg

ГАЛЕРИЯ:
СНИМКИ ОТ АРХИВА НА МУЗЕЯ НА ВЪЗРАЖДАНЕТО – ВАРНА

Кметът Атанас Георгиев

Младият Константин Дъновски

Отец Константин Дъновски

Първото училище и църква- ул. "27 юли" №9

Дворът на Църквата с гроба на отец Дъновски